

TARIK RAMADAN I NJEHOVA INTERPRETACIJA REFORME ISLAMA

Bilal HODŽIĆ

UDK 28-426-67

28:929 Ramadan T.

SAŽETAK: Profesor Tarik Ramadan rođen je 1962. godine u Švicarskoj. Unuk je osnivača pokreta "Muslimanska braća" Hasana el-Bena'. Jedan je od najznačajnijih islamskih intelektualaca današnjice. Objavio je više knjiga i članaka o muslimanima i sekularizmu, izazovima modernosti, muslimanima u Evropi, toleranciji, slobodi i drugim pitanjima. Na bosanski jezik su prevedena sljedeća djela: *Biti evropski musliman, izučavanje islamskih izvora u evropskom kontekstu* (2002), *Evro-američki muslimani i budućnost islama* (2007), *Stopama Božijeg poslanika* (2010), *Radikalna reforma – islamska etika i oslobođenje* (2011).

U ovom radu ćemo istražiti reformu islama na način na koji je Tarik Ramadan interpretira. Upoznat ćemo se sa razlikom između adaptacijske i transformacijske reforme, kao i sa metodama i načinima na koji Ramadan zamišlja radikalnu reformu. Također ćemo se upoznati sa načinom na koji se reforma definiše, šta ona predstavlja i u kojim oblastima je ta reforma moguća.

Ključne riječi: Tarik, Ramadan, reforma, interpretacija, radikalna, Šerijat, islah, tedždid.

Uvod

Pitanju reforme islamski učenjaci su krajem XIX i početkom XX stoljeća poklanjali izuzetnu pažnju i manje više svi su težili ka reformi mada su često imali dijametralne stavove kako ta reforma treba da izgleda. Jedni su smatrali da reforma može biti isključivo u okvirima islama bez preuzimanja bilo kakvih vanjskih neislamskih elemenata. Neki su smatrali da je islam u svojoj trenutnoj formi savršen i da nema potrebe za reformom nastojeći da održe postojeći status. Svjetski modernisti su smatrali da je ključ uspješne reforme u preuzimanju evropskih modela i vrijednosti uz odbacivanje Šerijata kao izvora pozitivnog prava kojeg su smatrali odgovornim za dekadencu muslimana. Vjerski modernisti su nastojali uz očuvanje islamskih

vrijednosti da preuzmu one modele i obrasce koji odgovaraju duhu islama.

U prošlosti je bilo raznih pristupa reformi i ta polemika i dan danas traje. Takođe i danas imamo one koji zagovaraju jedan potpuno liberalan stav i koji pozivaju odbacivanju određenih kur'anskih ajeta ili njihovom sasvim novom tumačenju u duhu današnjeg vremena.

Tarik Ramadan je jedan od islamskih učenjaka koji poziva reformi islama u okvirima islama, ali traži jedan savremen pristup islamskim izvorima kao i reformulaciju određenih uvriježenih pojmova i ponovno iščitavanje usulskih pravila u današnjem vremenu.

Tarik Ramadan je kako za sebe voli reći evropski musliman i on u okvirima svog geografskog bitisanja pokušava da odredi one elemente koji

su podložni promjenama i koje treba mijenjati. On smatra da islamski učenjaci moraju nanovo definisati neka pitanja i ponuditi svijetu razumijevanje islama koje će biti utemeljeno na islamskim principima i znanostima ali koje, također, neće zanemariti ni intencije šerijata (mekasidu-š-šeri'a).

U ovom radu ćemo se upoznati sa Tarikom Ramadanom njegovim životom i djelom, o načinu na koji se reforma definiše, zatim o idejama reformi u XIX i XX stoljeću te ćemo govoriti o reformi koju zagovara Tarik Ramadan i njegovoj metodologiji. Putem poređenja sa idejama reformatora iz XIX i XX stoljeća ćemo da se upoznamo sa idejama koje su tadašnji reformatori izlagali kako bi ustanovili u kojoj mjeri se Tarik Ramadan od njih razlikuje i šta je kod njega inovativno u odnosu na te reformatore.

Tarik Ramadan, život i djelo

Profesor Tarik Ramadan rođen je 1962. godine u Švicarskoj. Sin je dr. Se'ida Ramadana, učenika i bliskog saradnika Hasana el-Bennaa, osnivača najvećeg i, na muslimanske mase, najuticajnijeg savremenog islamskog pokreta El-Ihvanu-l-muslimun (Muslimanska braća). Dr. Se'id Ramadan je porijeklom iz Tante (Egipat) i bio je izuzetno blizak Hasanu el-Bennau, naročito nakon što je postao njegov zet, oženivši njegovu najstariju kćerku Vefa', koja je Tarikova majka. Nakon pogibije Hasana el-Bennaa u februaru 1949. godine, u Egiptu nastupaju teški dani za pokret Muslimanska braća, što kulminira masovnim hapšenjima (1954. godine). To je bio razlog da Tarikov otac napusti Egipat i dvije godine (1954-1956.) provede u Siriji, gdje učestvuje u aktivnostima Pokreta u toj zemlji, pomažući vođi sirijskih Ihvana, velikom islamskom učenjaku dr. Mustafi es-Siba'iju. Nakon toga dvije godine provodi u Libanu. Tokom 1958. godine stiže u Ženevu, tu se stalno nastanjuje i radi na osnivanju prvog islamskog centra u Švicarskoj, koji počinje djelovati 1961. godine. Dr. Se'id Ramadan umro je 1995. godine u Ženevi a pokopan je u Kairu (kvart Besatin), pored svog učitelja i prijatelja Hasana el-Bennaa.

Profesor Tarik Ramadan školovao se na Zapadu. Islamske znanosti učio je i pred svojim ocem, koji je i sam bio veoma učen čovjek i koji je ostvario veliki utjecaj na svog sina. Pored arapskog, Tarik Ramadan perfektno govori i piše na engleskom i francuskom jeziku. Predavao je filozofiju na College of Geneva i islamske studije na Fribourg University. Svojim tekstovima i predavanjima značajno doprinosi raspravi pitanja o islamu na Zapadu i u savremenom svijetu. Aktivno je angažiran kao stručnjak za islamsku obnovu, identitet i izazove s kojima se suočavaju muslimani koji

žive kao manjina. Objavio je više knjiga i članaka o muslimanima i sekularizmu, izazovima modernosti, muslimanima u Francuskoj, toleranciji i slobodi i drugim pitanjima.

Profesor je savremenih islamskih studija na Fakultetu orijentalnih studija Oksfordskog univerziteta i viši saradnik- istraživač na St. Anthony koledžu na istom univerzitetu kao i na Univerzitetu Doshisha u Kyotu.

Na bosanski jezik su mu prevedena sljedeća djela: Biti evropski musliman, izučavanje islamskih izvora u evropskom kontekstu (2002), Evro-američki muslimani i budućnost islama (2007), Stopama Božijeg poslanika (2010), Radikalna reforma – islamska etika i oslobođenje (2011).

Definisanje reforme

U XIX i XX je vladalo uvjerenje da je promjena u islamskom svijetu nužna, međutim nije postojala jasna predstava niti saglasnost o načinu te promjene. Najčešće su se za ove promjene koristili izrazi *islah* – reforma i *tajdid* – obnova. Pod pojmom *tajdid* se shvatalo: “pročišćenje vjerskog učenja i prakse od strane obnovitelja dok se pod *islahom* mislilo na moralnu reformu pojedinca i religijski utemeljene reforme društva.”¹

Reformatori XIX i XX stoljeća su centralno mjesto posvećivali šerijatskom pravu i njegovom tumačenju, jer je Šerijat određivao norme ponašanja pojedinaca i društva. Bez promjene u Šerijatu nije moglo biti ni promjena na društvenom planu. Takođe u to doba se posvećivala pažnja reformi institucija, školstva, vakufa i dr. Sve ovo navodimo iz razloga kako bi mogli da napravimo komparaciju između ideja koje propagira Tarik Ramadan i ideja kojima su bili zaokupljeni reformatori u XIX i XX stoljeću.

Tarik Ramadan je inspirisan modernističkom reformom koju je Fazlur Rahman definisao: “artikulisani

svjesni napor da se terminima moderne misli iznova formulišu islamske vrijednosti i načela, odnosno da se moderna misao i savremene institucije integrišu sa islamom.”²

S tim se slaže i Fikret Karčić koji za reformu kaže da je bila: “pokušaj da se vjersko učenje i praksa prilagode duhovnim, moralnim i društvenim potrebama novog doba.”³

Tarik Ramadan razumijeva reformu ne kao prilagođavanje islama Zapadu, nego nastoji da ponudi moderniziranje unutar islama, uz puno uvažavanje Kur'ana i Sunneta. Upravo ovakav njegov pristup čini njegovu ličnost diskutabilnom u evropskim naučnim krugovima. Jedni ga vide kao velikog reformatora, dok ga drugi smatraju vukom u janjećoj koži. Carolina Fourest u svojoj knjizi “Frere Tariq” (Brat Tarik) objašnjava metode i strategije Tarika Ramadana kojima pokušava da se prikaže kao prosvjetitelj dok je u stvari antizapadnjački orijentisan. Kod druge i treće generacije muslimana je omiljen, jer se suočava i bavi sa njihovim problemima.⁴

Osnovne ideje reformizma u XIX i XX stoljeću

Islamski reformizam je imao kako navodi F. Karčić: “tri glavna aspekta: teološki, društveno – pravni i politički”.⁵ Teološki aspekt se ogledao u zahtjevima za reformom šerijatskog prava, jer ni jedna promjena ne može biti izvršena bez promjene unutar šerijatskog prava. Šerijat kao izvor pozitivnog prava se tada nije mogao dokinuti, ali će kasnije određene islamske zemlje odbaciti njegovu primjenu (Turska).

Društveno – pravni aspekt kao i politički se pojavio kao produkt sukoba evropske i islamske civilizacije i taj sukob je bio više na političkom nego li na idejnom planu. Muslimani su bili fascinirani evropskom civilizacijom i tražili su uzroke njenom napretku.

¹ Fikret Karčić, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, DP DES Sarajevo, 1990., str. 93.

² Fazlur Rahman, *Duh islama*, str. 306.

³ Fikret Karčić, *Društveno-pravni aspekt*

islamskog reformizma, str. 9.

⁴ Amman Ludwi., *Die Konservative Reform*, (*Konzervativna reforma*), u djelu: Katarine Amirpur/L. Amman, *Der Islam an Wendepunkt*, (*Islam na*

prekretnici), Freiburg, Izdavačka kuća Herder, Freiburg im Breisgau, 2006, str. 29.

⁵ Fikret Karčić, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, str. 9.

Neki su smatrali da Evropa razlog svog napretka duguje reformi crkvenog učenja, potiskivanju autoriteta, te su pozivali ka sličnim reformama u vezi islama. Neki su čak zagovarali da islam treba novog Lutera kao što je to činio Afgani ili Ahmed – han.

Cilj kojem su težili islamski modernistički reformatori je bio da se islam učini relevantnim za moderno društvo, da pokaže kako muslimani mogu živjeti i aktivno se angažovati u savremenom svijetu i pri tome ostati odani svojoj vjeri. Veoma bitno je naglasiti da se krajem XIX stoljeća počinje koristiti izraz “duh islama” kojeg je prvi upotrijebio Emir Ali u svojoj knjizi “Duh islama” kojim se tražilo odvajanje univerzalnih načela islama od pojedinačnih propisa koji važe samo za određeni period. Upravo ovaj “duh islama” će koristiti i Tarik Ramadan u svojim djelima ne kao izraz nego kao sinonim za intencije (el – mekasid) kojim želi da postavi razliku između opštih intencija islama i njihovih pozitivnih izraza. Na ovaj način se došlo do razlikovanja između bitnog i nebitnog što je bila neophodna pretpostavka za promjenu i za reformu.

Reformatori sa kraja XIX i početka XX stoljeća su uvidjeli da je za bilo kakvu reformu nužno obeznažiti koncepciju taklida, jer sve dok je taklid prisutan u islamsko pravo se ne mogu unijeti nikakve inovacije. Time se došlo do nužnosti zatvaranja vrata taklida i otvaranja vrata idžtihada.

Takođe se zahtjevalo uvažavanje promjene propisa u skladu sa promjenom vremena. U njihovo vrijeme ključna pitanja su bila: porodično pravo, položaj žene, pokrivanje velom, višeženstvo, sklapanje braka, jednostrani otkaz braka, nasljedno pravo, vakufi kao i ekonomsko poslovanje. Sve ove teme su i danas u fokusu interesovanja islamskih reformatora kojima se posvećuje dužna pažnja.

Reforma Tarika Ramadana

Tarik Ramadan je jedan od najznačajnijih islamskih mislioca u Zapadnoj Evropi kojeg određeni zapadno-evropski intelektualci izuzetno cijene poredeći ga sa Martinom Lutherom, dok ga drugi kritikuju i povezuju sa ideologijom Sejjida Kutuba, Jusufa El-Karadavija i ideologijom njegovog djeda Hasana El-Benaa. Tarik Ramadan je najznačajniji predstavnik Euro-islama i pledira za jednu radikalnu reformu. On se poziva na Šerijat kao osnovu svih zakona i istovremeno na principe pravne države i ljudska prava.

O reformi Tarik Ramadan ne govori samo u svojoj knjizi “Radikalna reforma”, naprotiv u svakom njegovom djelu možemo naći poziv na “autentičnu reformu”, koja je kako on tvrdi “uvijek utemeljena u islamskim tekstualnim izvorima, duhovnim ciljevima i naučnoj tradiciji”.⁶

U fokusu interesovanja Tarika Ramadana je ideja reforme i kako je islamski učenjaci vide. On i sam priznaje da ideju reforme okružuje kritičizam koji je često prisutan na jedan općenit način gdje se kako on navodi: “traže ozbiljna pitanja i precizni odgovori”.⁷ On poziva na reformu koja ide dalje od puke adaptacije i koja predviđa hrabra i kreativna rješenja za transformaciju naših današnjih i budućih društava. Ovaj novi pristup propituje historijski etablirane izvore, kategorije, više ciljeve, instrumente i metodologije islamskog prava, te autoritet koji je tradicionalna geografija znanja pripisala učenjacima Teksta. On predlaže novu geografiju koja redefiniše izvore, duhovne i etičke ciljeve prava i koja stvara prostor autoritetima iz društvenih i egzaktnih nauka. Tako bi se, tvrdi on, reformi pribavila duhovna, etička, društvena i naučna znanja, potrebna da odgovori na savremene izazove.

On smatra da određena područja kao što su vjerovanje i ibadat ne

moгу biti predmetom promjene, jer je to kako on tvrdi bid’at, zabranjena novotarija. Što se tiče mu’amelata koristi se fikshskim pravilom o načelnoj dopuštenosti (el-aslu fil-ešja’ el-ibaha) gdje je moguća promjena. Tačnije rečeno šerijatski tekst se ne može mijenjati, ali se shodno okolnostima može odgoditi njegova primjena ili obustaviti. Kao primjer može poslužiti slučaj halife Omera, r.a., koji je u godini nestašice i gladi bio (privremeno) obustavio provođenje šerijatske sankcije odsijecanja ruke kradljivcu.⁸

Veoma je bitno da se upoznamo kako Tarik Ramadan gleda na Šerijat. Šerijat nema jedinstvene definicije i učenjaci, generalno, definiraju njegovo značenje sa stanovišta svoje vlastite specijalizacije. Idući od najšire pa do najuže upotrebe ovog koncepta, možemo dati slijedeću definiciju:

Šerijat, u svom jezičkom smislu označava “put”, “staza koja vodi izvoru” i označava sveobuhvatno razumijevanje stvaranja, postojanja i smrti te način života koji iz toga proizlazi, što se sve izvodi iz normativnog čitanja i razumijevanja objavljenih izvora. *Šerijat*, za pravnike, je cjelina općih principa islamskog prava izvedena iz dva temeljna izvora, Kur’ana i Sunneta, te uz upotrebu ostalih glavnih (*idžma i kijas*) i sporednih izvora (*istihsan, istislah, istishab, urf*).

Ramadan postavlja samom sebi pitanje šta bi Šerijat mogao biti te kaže: “Teško je zamisliti kako bi ovaj termin mogao da se razumi i da se implemetira, kao generalna orijentacija – put ka pravdi – ili kao zatvoreni sistem koji je ograničen na krivični zakon”.⁹

On vidi Šerijat kao jednu globalnu smjernicu za metodološki i filozofski život, a ne samo kao zakon. Zastupa mišljenje da Šerijat nije samo rigidni pravni sistem nego je: “duhovni, socijalni, politički, ekonomski dinamični sistem koji teži višim

⁶ <http://www.iltizam.org/tekstovi/read/2643>, posjeta 30.01.2017

⁷ Radikale Reform, *Die Botschaft des Islam für die moderne Gesellschaft*,

(*Radikalna reforma, poruka islama za moderno društvo*), Diederichs, München, 2009., str. 11.

⁸ <http://www.iltizam.org/tekstovi/>

read/2643, posjeta 30. januar 2017

⁹ Tarik Ramadan, *Islam and Arab Awakening*, (Islam i arapsko buđenje), New York: Oxford University Press, 2012, str. 91.

ciljevima zašto je potrebna ljudska kreativnost i produktivnost.”¹⁰

S druge strane Ramadan pravi razliku između fikha i Šerijata smatrajući da se fikh mora s vremena na vrijeme reformirati kako bi mogao ići u korak sa vremenom.¹¹ Fikh shodno T. Ramadanu predstavlja “proizvod ljudske misli i razrade; preciznije, to je stanje pravnog razmišljanja koje su postigli muslimanski učenjaci u određeno vrijeme i u određenom kontekstu u svjetlu njihovog izučavanja Šerijata. Tako, Šerijat, kao objavljeni i nepromjenjivi put, jeste različit od fikha koji, ako želi da bude vjeran svojoj funkciji, mora biti dinamičan, u stalnom razvoju, pošto je razvoj karakteristika našeg svijeta.”¹²

Tarik Ramadan ne smatra Šerijat konzistentnim zakonom, on ga definiše kao filozofsko socijalni put kojeg muslimani samostalno moraju razumjeti i protumačiti tako da musliman može da živi u Evropi, da prihvata evropske zakone i da bude odgovoran za svoju vjeru.

Ramadan svojom reformom želi da muslimani ponovo postanu subjekti povijesti i da se snažno unesu u središte inteligencije, društva, kulture, religije, filozofije i civilizacije, da budu prezentni i kreativni, ali ne ograničeni.¹³

Metodologija reforme

Tarik Ramadan poziva ka preispitivanju kategorija i modaliteta procesa reforme (*islah, tedždid*), kao što traži da se načini razlika između “adaptacijske reforme”, koja zahtijeva da se religijsko, filozofsko i pravno mišljenje samo adaptira na razvoj društava, nauka i svijeta, i “transformacijske reforme”, koja je sama po sebi opremljena duhovnim, intelektualnim i naučnim sredstvima da djeluje na stvarnost, da ovlada svim poljima

znanja i da predviđa kompleksnost društvenih, političkih, filozofskih i etičkih izazova.

Ono što Ramadan želi reformom koju zagovara jeste “transformacijska reforma”, jer “adaptacijska reforma” je u stvari prihvatanje promjena kao jednu neminovnost i adaptiranje na novonastale uvjete¹⁴. “Transformacijska reforma” koju Ramadan zagovara je zahtjevnija, po tome što pravi novi korak, dodaje novi uvjet cijelom procesu. Njen je cilj “promjena poretka stvari u ime etike kojoj pokušava biti vjerna. Drugim riječima, transformacijska reforma pravi novi korak od Teksta do konteksta – da se na kontekst djeluje i da ga se popravlja, a ne da se njegovi nedostaci i nepravda prihvate kao stvar sudbine (kojoj bi se jednostavno moralo prilagoditi).”¹⁵

Shodno njegovom viđenju reforme nužno je u potpunosti ovladati svim naučnim područjima, uključujući humanističke i egzaktne nauke. Jedino tako će biti moguće valjano djelovati na svijet i na njegov poredak. Ovo zahtijeva uključivanje svih raspoloživih ljudskih kapaciteta i ljudskog znanja kako bi se osiguralo novo čitanje Tekstova. Stalno “adaptiranje”, se po Ramadanu pretvara u potpunu “intelektualnu asimilaciju” i pristajanje na uvjete koje postavlja zapadnjačka elita.

Kako bi se postiglo jedno novo čitanje Tekstova Ramadan smatra da učenjaci Teksta (‘ulema’an-nusus) i učenjaci konteksta (‘ulema’el-vaki’) moraju raditi zajedno i, što je najbitnije, ravnopravno, kako bi se dali na posao radikalne reforme koju zagovara. Ramadan smatra kako s reformom treba početi tako što ćemo učenjake konteksta priznati za ulemu, a ne kao što je to do sada bio slučaj, da se oni smatraju samo “intelektualcima”, “misliocima” i ponekad “specijalistima”.¹⁶

Botschaft des Islam für die moderne Gesellschaft, (Radikalna reforma, poruka islama za moderno društvo), Diederichs, München, 2009.

¹⁴ Nausikaa Schirilla, *Angewandte islamische Ethik?, (Primjenjena islamska etika), Poylog, br. 25. 2011., str. 146.*

U svom djelu Radikalna reforma Ramadan pokušava na nekoliko “studija slučaja” da primjeni teoriju “transformacijske reforme” na područjima kao što su islamska etika i muslimanske nauke, kultura i umjetnost, žena: tradicija i oslobođenje, ekologija i ekonomija, društvo, obrazovanje i moć, etika i univerzalije.

U svom konceptu reforme Tarik Ramadan polazi od nekoliko osnova zaokružujući time metodologiju koju slijedi.

1. Dopustivost je osnovni princip

Ovaj suštinski princip *usulul-fiqha* je od izuzetnog značaja kada razmišljamo o našoj situaciji u Evropi. To jasno kazuje da islam dozvoljava da koristimo njegove unutrašnje mogućnosti za prilagođavanje mjestu i vremenu; drugim riječima, da prihvatimo i usvojimo, u okviru svake civilizacije i kulture ono što nije protivno jasno izraženim pravnim propisima.¹⁷

Primjenom ovog načela Ramadan želi da otvori nove vidike i da na sve što je oko nas gledamo sa ovog polazišta, a da zatim tražimo Tekstove kojima se određena djelatnost zabranjuje, kao i da tražimo razlog i mudrost propisivanja.

2. El-mekasid-eš-šer’ijeh (intencije Šerijata)

Shodno Ramadanu mekasid predstavlja: “traganje za korisnošću i otklanjanje štete.¹⁸ Zaštita ljudskog interesa, na ovom i budućem svijetu, jest suština islamskih naredaba i zabrana. Ako su one jasno izrečene u Kur’anu ili Sunnetu, onda treba da budu poštovane i primijenjene u svjetlu sveukupnog razumijevanja mekasid eš-šeria (ciljeva islamskog učenja).

Ramadan zahtijeva za svakog mudžtehida da temeljito ovlada ovim poljem. Ramadan se poziva

¹⁰ Ibid, str. 114.

¹¹ Yu Chi-chung, *Thinking between Islam and West, (Razmišljanje između istoka i zapada), Peter Lang, Frankfurt, 2014, str. 157.*

¹² Tarik Ramadan, *Biti evropski musliman, str. 73.*

¹³ Tarik Ramadan, *Radikale Reform, Die*

¹⁵ <http://muhamedjusic.blogspot.de/2011/07/tarik-ramadan-u-sarajevu.html>, posjeta 07.02.2014.

¹⁶ Tarik Ramadan, *Radikale Reform, str. 45.*

¹⁷ Tarik Ramadan, *Biti evropski musliman, str. 77.*

¹⁸ Ibid, str. 90.

na pravnike poput Gazalija i Šatibija koji su razvijali koncept mekasida, a koji će u XIX stoljeću u islamskim zemljama biti ponovo reaktiviran kako bi se legitimirale reforme u području ustava i prava. Za Tarika Ramadana ne važi “stari katalog” viših ciljeva, on uvodi i druge pojmove.

3. Sabit i mutegajjir (Nepromjenljivo i promjenljivo)

Za Ramadana je veoma bitno razlučiti šta je u Objavi nepromjenljivo (sabit), apsolutno, transhistorijsko, a šta je podložno promjeni, povezano sa vremenskim razvojem i promjenama u okruženju (mutegajjir).¹⁹ Apsolutni principi su za njega načela akide i vjerske prakse kao i moralne obaveze ili zabrane. Principi mogu biti nepromjenljivi, apsolutni i vječni, ali njihove implementacije u vremenu i historiji su relativni, promjenjivi i u stalnom kretanju.

4. Masleha (korist)

Pod maslehom Ramadan podrazumijeva očuvanje cilja Zakona, koji se sastoji od pet stvari: očuvanja religije, života, uma, potomstva i imovine. Sve što osigurava očuvanje ovih pet principa (*usul*) jeste *masleha*, a sve što ne uspije da ih očuva jest *mefseha*, a njeno otklanjanje predstavlja *masleha*.²⁰

U posljednje vrijeme, ovaj pojam je korišten da se opravda bilo koja vrsta novih *fetvi*, čak i onda kada su one bile jasno u suprotnosti sa očiglednim dokazima iz Kur'ana i Sunneta, kao što je to bio slučaj sa mišljenjima koja se tiču kamate (*riba*) ili naslijeđa. Zbog toga je važno da se ukratko osvrnemo na prva istraživanja i radove napisane na ovom području da bismo bili u stanju razumjeti ne samo područje *masleha* nego ocijeniti prednosti koje možemo imati od njenog cilja u različitim vremenima i unutar različitog konteksta.

Sljedeća tri uslova smatra Ramadan daju nam okvir za razumijevanje koncepta *masleha* u islamskom pravu.

1. Analiza i identifikacija moraju biti vrlo precizni da bi se ustanovilo da se suočavamo sa istinskom *masleha* (*hakikije*), a ne samo sa prividnom (*vehmijje*). Učenjak mora dostići visoki stepen izvjesnosti da će, formulirajući jedno pravilo, na ovaj način, u odnosu na islamski okvir otkloniti određenu teškoću, a ne, nasuprot, povećati štetu.
2. *Masleha* mora biti opća i osiguravati blagostanje narodu i društvu u cjelini, a ne samo određenoj grupi, klasi ili pojedincu.
3. *Masleha* ne smije biti u suprotnosti sa tekstom Kur'ana ili vjerodostojnog Sunneta. U takvom slučaju ona bi prestala biti *masleha mursala* i postala bi *masleha mulgha*.²¹

5. Idžtihad

“*Idžtihad* se definira kao ulaganje maksimalnog truda od strane pravnika u cilju izvođenja, sa stepenom vjerovatnoće, pravila *Šerijata* iz detaljnih dokaza koji se nalaze u izvorima.

Neki učenjaci definirali su *idžtihad* kao “upotrebu svih potencijala od strane pravnika kako u pogledu izvođenja šerijatskih pravila iz njihovih izvora tako i u pogledu primjene tih pravila na posebne slučajeve. *Idžtihad* se suštinski sastoji od zaključivanja (*istinbat*) koje ima karakter vjerovatnoće (*zann*), te prema tome isključuje iz svoga domena izvođenje pravila iz jasnog teksta.”²²

Slično *maslehi*, upozorava Ramadan pravni instrument *idžtihad* korišten je za opravdavanje svake vrste novih propisa.

Učenjaci se moraju truditi – putem dubokog, upornog i detaljnog

izučavanja – da daju muslimanskoj zajednici nova racionalna pravila vođena Objavom. To je upravo značenje *idžtihad*, koji je istovremeno i izvor i pravni instrument koji dozvoljava dinamizam unutar islamske pravne nauke.²³

Naš novi evropski kontekst zahtijeva da formuliramo fetve u okviru i svjetlu evropskoga zakonodavstva. U svakoj situaciji, moramo ocjenjivati širinu koju nam daje državno zakonodavstvo da bismo mogli odrediti orijentaciju koja će nam omogućiti da, ostajući unutar okvira ustava pojedinih zemalja, budemo u situaciji da što je moguće više poštujemo islamske propise.²⁴

Idžtihad je dozvoljen shodno njegovom mišljenju samo u onim stvarima koje podliježu promjeni (*mutagajjir*), dok stvari koje ne podliježu promjeni (*sabit*) ne može biti idžtihad.

Zaključak

Tarik Ramadan ne smatra Šerijat statičnim zakonom bez mogućnosti izmjene, Šerijat je shodno njegovom mišljenju otvoren za interpretaciju.

Njegovo držanje varira između liberalnog i konzervativnog. Njegov konzervativan odnos je primjetan kada se radi o odnosu prema muslimanima na Istoku, dok je liberalan u svojim nastupima i obraćanjima muslimanima na Zapadu.

Koncept reforme Tarika Ramadana nije nešto novo, on je i prije postojao. Reformatorske ideje su bile svugdje manje više prisutne i njima se težilo ka radikalnoj promjeni samo što su se putevi, metodi i načini razlikovali od jednih do drugih reformatora.

Ramadan poziva muslimane da se više uključe u društveni život i da se čuvaju izolacije. On hrabro poziva sva muslimanska društva i zajednice u svijetu na radikalnu reformu, suprotstavljajući se svima onima koji se zaklanjaju iza tvrdnje da je reforma opasna, neislamska i da muslimanima može pribaviti samo štetu.

On poziva na reformu koja ide dalje od puke adaptacije i koja

¹⁹ Tarik Ramadan, *Radikale Reforme*, str. 25.

²⁰ Tarik Ramadan, *Biti evropski musliman*, str. 90.

²¹ Ibid, str. 56.

²² Tarik Ramadan, *Biti evropski musliman*, str. 98.

²³ Ibid, str. 58.

²⁴ Ibid, str. 69.

predviđa hrabra i kreativna rješenja za transformaciju naših današnjih i budućih društava.

Ramadan zahtijeva jednak doprinos učenjaka Teksta i učenjaka konteksta, ali također i ključni angažman i kreativni duh muslimanskih masa.

Njegova reforma je po sadržaju više teorijska nego li praktična i uočava se da i sam autor traži mogućnosti

i načine kako da dođe do reforme i upravo zbog tog razloga u nekim pitanjima je ostao nedorečen. On je fokusiran na interne pravne probleme muslimana i više je okrenut ideji mekasida tj. pridaje pažnju intencijama teksta a ne njegovoj vanjštini samoj po sebi i postavlja se pitanje gdje postaviti crtu i šta kada drugačije interpretiramo intencije Teksta.

Tarik Ramadan nastoji da ponudi teorijske okvire jedne radikalne reforme, transformacijske reforme koja za razliku od adaptacijske tek treba da se etablira, prouči i da je islamski učenjaci prihvate te na osnovu nje osnuju islamske pravne akademije koje će širiti ovo učenje kako bi se mogla ostvariti i praktična primjena.

Literatura

Chi-chung, Yu, *Thinking between Islam and West, (Razmišljanje između istoka i zapada)*, Peter Lang, Frankfurt, 2014.
 Karčić, Fikret, *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, DP DES Sarajevo, 1990.
 Ludwi, Amman, *Die Konservative Reform*, (Konzervativna reforma), u djelu: Katarine Amirpur/L. Amman, *Der Islam an Wendepunkt, (Islam na*

prekretnici), Freiburg, Izdavačka kuća Herder, Freiburg im Breisgau, 2006, str.
 Rahman, Fazlur *Duh islama*, Zenit, Beograd, 1983.
 Ramadan, Tarik, *Biti evropski musliman*, Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2002.
 Ramadan, Tarik, *Islam and Arab Awakening, (Islam i arapsko buđenje)*, New York: Oxford University Press, 2012.

Ramadan, Tarik, *Radikale Reform, Die Botschaft des Islam für die moderne Gesellschaft, (Radikalna reforma, poruka islama za moderno društvo)*, Diederichs, München, 2009.
 Schirilla, Nausikaa, *Angewandte islamische Ethik?*, (Primjenjena islamska etika), Poylog, br. 25. 2011.
<http://muhamedjusic.blogspot.de>
<http://www.iltizam.org>

الموجز

طارق رمضان وشرحه لإصلاح الإسلام

أ. بلال خوجيتش

ولد الأستاذ طارق رمضان في سويسرا سنة 1962، وهو حفيد للشيخ حسن البنا مؤسس حركة الإخوان المسلمين. يعد طارق رمضان من أبرز المثقفين الإسلاميين اليوم. وقد نشر له العديد من الكتب والمقالات عن المسلمين والعلمانية، وتحديات الحداثة، والمسلمين في أوروبا، والتسامح، والحريات، والقضايا الأخرى، وترجمت إلى اللغة البوسنية أعماله الآتية: «أن تكون مسلماً أوروبياً، دراسة المصادر الإسلامية في ضوء السياق الأوروبي» (2002)، «مسلمو الغرب ومستقبل الإسلام» (2007)، «على خطى النبي» (2010)، «الإصلاح الجذري - الأخلاق الإسلامية والتحرر» (2011).

سنبحث في هذا المقال إصلاح الإسلام بطريقة طارق رمضان، وسنتعرف على الفرق بين الإصلاح التكيفي والإصلاح التحويلي، وعلى الطرق والأساليب التي يتصورها د. رمضان لتحقيق الإصلاح الجذري. وسنتعرف أيضاً على الطريقة التي يتم بها تعريف الإصلاح، وماذا يمثل ذلك الإصلاح، وفي أي المجالات يمكن تحقيقه.

الكلمات الرئيسية: طارق رمضان، الإصلاح، الشرح، الجذرية، الشرعية، الإصلاح، التجديد.

Summary

TARIQ RAMADAN AND HIS INTERPRETATION OF THE REFORM OF ISLAM

Mr. Bilal Hodžić

Professor Tarik Ramadan was born in 1962, in Switzerland. He is a grandson of Hassan el-Banna, the founder of "Muslim brotherhood" organisation. He is one of the most influential contemporary Islamic scholars. He has published a number of books and articles about Muslims and secularism, challenges of modernity, Muslims in Europe, tolerance, freedom and many other issues. The following works have been translated to Bosnian language: "To be a European Muslim", "A Study of Islamic Sources in the European Context" (2002), "Euro-American Muslims and the Future of Islam" (2007), "In the Footsteps of the Prophet" (2010), "Radical Reform - Islamic Ethics and Liberation" (2011). In this article we discuss the reform of Islam within Tariq Ramadan's interpretation. We shall present the difference between adaptational and transformational reform, as well as with methods and scope for radical reform as in the view of Ramadan. We also discussed the ways of defining the reform, what does it actually represent and in what spheres that reform is possible.

Key words: Tariq Ramadan, reform, interpretation, radical, *Shariah, islah, tejdeed*